

**ГРЕЦЬКІ АКТИ
В РУКОПИСНИХ ЗІБРАННЯХ
ЦНБ ІМ. В.І.ВЕРНАДСЬКОГО АН УКРАЇНИ**

Значну частину колекції грецьких манускриптів Інституту рукопису ЦНБ ім. В.І.Вернадського АН України становлять матеріали, які за своїми суттєвими ознаками відокремлюються від загального масиву рукописів нарративного (літературно-художнього) змісту і складають особливу групу. Це, перш за все, акти законодавчого, адміністративного, церковного та приватного характеру, офіційні послання й листи грецького духовенства, далі — приватне листування ієрархів православної церкви, листи мирських осіб, записки, запрошення тощо. Матеріали охоплюють досить великий проміжок часу — від X ст. до 1913 р. і в більшості своїй ще не були залучені до наукового розгляду. Археографічний опис частини матеріалів, дослідженої за станом на кінець 1990 р., було видано окремою збіркою¹, але за наступний проміжок часу було віднайдено і розглянуто нові грецькі рукописи, переважно листи, що суттєво доповнюють уже відомі матеріали.

Серед законодавчих актів, копії і оригінали яких збереглися у рукописах, найдавніші були видані у X ст. і представлені в конволюті² середини XIX ст., до складу якого увійшла ціла низка пам'яток візантійського права, зокрема новели візантійських імператорів Романа Старшого, Константина Багрянородного, Василя Багрянородного та ін.³ На думку відомого палеографа Б.Л.Фонкіча, рукописи, об'єднані у конволюті, були написані в Південній Італії у XI–XII ст. Численні схолії та помітки на полях свідчать про те, що новели та інші юридичні тексти, що увійшли до збірки, активно використовувалися в правовій практиці середньовіччя. Копії хрисовулів візантійських імператорів Константина

Мономаха, Лева, Іоанна Цимісхія, Романа і Константина, турецьких султанів Баязета і Мехмед-бея приведено також у матеріалах⁴ з історії афонських монастирів, які збиралися письменником та істориком церкви А.М.Муравйовим. Поміж імператорськими хрисовулами і сигіліонами у збірці наведено багато інших актів і документів, зокрема, перший та другий Типікони Святої гори. Матеріали ретельно збиралися А.М.Муравйовим під час його перебування на Афоні і були використані письменником у його історичних розвідках⁵. Інша збірка законодавчих актів⁶ надійшла до Відділу рукописів разом з паперами Т.Д.Флоринського, відомого славіста, викладача Київського університету св. Володимира. Збірка є копією одного із списків Георгія Іоаннідіса, який у 1853 р., перебуваючи у Менікейському монастирі св. Іоанна Предтечі Хрестителя у Серрах, переписав частину найдавніших актів⁷ з історії монастиря, виданих нібито Стефаном Душаном, королем Сербії і Ромеї. Копія була представлена Т.Д.Флоринському, як визначному фахівцеві з історії південних і західних слов'ян, автору праць⁸ про законодавчу діяльність Стефана Душана.

Вже саме те, що значна кількість грецьких документів знаходиться в Києві, наводить на думку, що принаймні частина з них може мати якесь відношення і до історії України. І, дійсно, при більш докладному розгляді виявляється, що значна частина документів пов'язана з подіями, які відбувалися в межах сучасної України, і може бути корисна, як ще одне, досі маловідоме, джерело інформації не тільки для знавців історії Візантії і Грецької церкви, але й для дослідників історії України та Української православної церкви, а також історії греко-українських зв'язків і формування грецьких етнічних громад на Україні. Про безпосереднє відношення до історії України свідчить і походження більшості документів, які надходили до Відділу рукописів у складі колекцій і зібрань Одеського товариства історії та старожитностей (далі — ОТИС), архіву Львівської митрополичої греко-католицької консисторії, з бібліотеки та архіву Київської духовної академії, де протягом багатьох десятиріч нагромаджувалися матеріали, пов'язані з історією православної церкви, з життям та побутом греків на Україні, інші цікаві пам'ятки.

Давні події, які відбувалися ще за часів існування окремих руських князівств середини — кінця XIV ст., знайшли своє відображення в так званих Актах Константинопольського патріархагу, які до наших часів залишаються одним з найбільш цікавих джерел історичних відомостей про події у Києві, Москві, Новгороді, на Галичині, в Литві, у Московському та інших князівствах у період утворення на цих землях

державності й оформлення релігійних конфесій. Оригінал рукопису зберігається у Відні⁹, в ЦНБ знаходяться копії¹⁰ з сорока одного документа цього визначного рукопису, зроблені десь наприкінці XVIII–на початку XIX ст. Рукопис має заголовок: *Manuscriptum Graecum de Rebus Ruthenicis cura Ill[ustrissimi]mi et Re[verendissimi]mi D[omi]ni Porfirii Ważyński e Bibliotheca Caesarea Viennae hanscriptum* — Грецький рукопис про речі Руські піклуванням найшанованішого та найученішого пана Порфирія Важинського з Віденської кайзерівської бібліотеки переписаний. На жаль, ми не знаємо більш докладно, з якою саме метою були замовлені копії єпископом Холмським Порфирієм Важинським, відомим релігійним і політичним діячем другої половини XVIII ст., але зауважимо, що відомі наукові публікації віденського рукопису з'явилися набагато пізніше¹¹, а перші переклади окремих актів на російську мову було надруковано в Журналі міністерства народної освіти за 1847 р.¹² Повний текст сорока шістьох Актів, які торкаються давньоруської історії, було видано мовою оригіналу з паралельним російським перекладом і коментарем А. Павлова лише у 1880 р.¹³

Але більш детального розгляду заслуговують, на нашу думку, оригінальні акти, серед яких такі цікаві документи, як дарчий хрисовул¹⁴ Іоанна Константина Дуки, воеводи і господаря Молдовлахійського, патріарші грамоти і послання. Найдавнішою є грамота¹⁵ Ієремії II, патріарха Константинопольського, від жовтня 1589 р., на надання прав Братству церкви Різдва Богородиці, яке заснували жителі міста Рогатина на зразок тих ставропігійних братств, що вже існували у Львові та Вільно. Текст грамоти неодноразово друкувався¹⁶, проте фахівців, певна річ, може зацікавити той факт, що в тексті грамоти, яка зберігається у Відділі рукописів, є пізніші виправлення, відсутні у друкованому тексті. Ці зміни скасовують залежність діяльності заснованого братства від місцевого єпископа. У цьому втручанні в текст грамоти яскраво відбилася гостра боротьба, що точилася навколо питання про заснування ставропігійних братств на Західній Україні, охопленій хвилею уніатства. Пряма підлеглість братства патріархові виключала небезпеку втручання католицької церкви у діяльність братства в разі переходу того чи іншого місцевого єпископа до унії. Крім того, на полях грамоти залишили автентичні підписи відомі ієрархи Української церкви: Михайло Рогоза, митрополит Київський; Гедеон Балабан, єпископ Львівський, Галицький і Кам'янець-Подільський; Кирило Терлецький, єпископ Луцький і Острозький; Мелетій Хребтович, єпископ Володимиро-Волинський і архімандрит Київський; Петро Могила, митрополит Київський і Галицький.

Неабиякий інтерес викликають і пізніші грамоти XVII–XVIII ст., — особливо ті, що безпосередньо пов'язані з історією України. Це грамоти константинопольських патріархів Парфенія II, Мефодія III та Якова. У першій¹⁷ з двох грамот патріарха Парфенія II, від листопада 1644 р., йдеться про надання ставропігійних прав монастиреві Пресвятої Богородиці на землях шляхтича Олександра Єловицького у Мільцях на Волині (це відбувалося майже в той час, коли, наприклад, відомий Грушевський Свято-Миколаївський монастир перейшов до уніатів). Таким чином, зі зміною статусу монастиря робилася спроба захистити його від зазіхань уніатських єпископів. Текст грамоти було видано⁸, але, на нашу думку, прізвище володаря ґрунтів, на яких розташовано монастир, має читатися — Єловицький, а не Якович, як зроблено у перекладі. Друга грамота¹⁹ патріарха Парфенія II, від грудня того ж року, була призначена Сильвестру Гулевичу Воютинському, єпископові Перемишльському і Самборському. У грамоті патріарх повідомляє єпископа про занедбаний стан Константинопольського патріархату, просить вирішити питання про надання допомоги патріархатові й повідомити про своє рішення через київського митрополита Петра Могилу. Обидві грамоти зберігалися в бібліотеці Почаївської Лаври, звідки вже були передані до бібліотеки Київської духовної академії разом з іншими рукописами.

Грамоти²⁰ патріархів Мефодія III, від 1670 р., і Якова, від серпня 1681 р., про призначення ієрархів православної церкви на Україні, містять у собі додаткові відомості про складні церковно-політичні і суспільні відносини, які склалися в Україні у другій половині XVII ст. і стосуються діяльності таких ієрархів, як митрополит Антоній Вінницький, єпископ Єремія Свістельницький, митрополит і екзарх Малої Росії Панкратій. Як і найдавніша з грамот, грамота Ієремії II, вони надійшли до Відділу рукописів з частиною архіву Львівської греко-католицької митрополічної консисторії, у якому, зокрема, була широко представлена церкво-ча історія Західної України.

Цікаві міркування про ситуацію, що склалася на Україні наприкінці XVII ст. у зв'язку з підпорядкуванням у 1686 р. Київської митрополії Московському патріархові, знаходимо в листі²¹ відомого діяча православної церкви Досіфея, патріарха Єрусалимського, до царів Росії Іоана та Петра Олексійовичів, від квітня 1686 р. Копія²² цього листа, зроблена на початку XIX ст. для київського митрополита Євгенія Болховітінова, зберігається в складі конволюта, який містить ще й дві копії відпускних грамот 1744 р., наданих Олексію Петровичу Бестужеву-Рюміну. У цих грамотах Паїсій II, патріарх Константинопольський, і Парфеній, патріарх

Єрусалимський, дають дозвіл російському дипломату не дотримуватися постів через хворобливий стан здоров'я.

Слід зауважити, що відомі в історіографії російські переклади та публікації деяких з наведених документів знаходяться у рідкісних виданнях, різняться за якістю або перекладені мовою, одночасною складенню оригіналів, і тому нерідко залишаються поза увагою.

Серед інших документів XVIII ст. грамоти²³ константинопольського патріарха Серафима II на переведення і затвердження Гавриїла митрополитом Молдовлахійським, послання і грамоти²⁴ константинопольського патріарха Гавриїла з приводу поставлення Ігнатія архієпископом Реона і Праста.

До джерел актового характеру маємо віднести і досить цікавий з етнографічної точки зору документ, який з невідомих причин було підшито до грамоти²⁵ патріарха Серафима II. На папері зберігся старий шифр — № XXII А. С., відмінний від шифру патріаршої грамоти — № XV А. С., що свідчить, можливо, про випадковість пізнішого сполучення документа з грамотою. Подаємо оригінальний текст²⁶ документа з перекладом:

Ἐδυνηθή τουτο, ὅταν οἱ νοχαΐδες ἐζητοῦσαν ἰ ἀπό τοὺς πογδάνους χερυκελέδες χαϊμενους ἰ νὰ δίδουν διὰ κάθε ἄλογον δύο βόϊδια, καὶ ἰ διὰ κάθε φοράδα μία ἀγελάδα με τὸ ἰ μοσχάρη της, καὶ ὅταν ἐζητοῦσαν σκλά ἰ βους φευγάτους εἰς τὰ χωριά τῆς πογδανίας ἰ ἐκλεγουνταν τρεῖς γέροντες ἀπὸ τὸ ὑπο ἰ πτευόμενον χωρίον, καὶ ἕκαμνον ὅρ ἰ κον κατὰ τὴν πίστην τους οἱ πογδάνοι, ὅτι ἰ δὲν τοὺς εἶχαν καὶ δὲν τοὺς εἶδαν εἰς τὸ χω ἰ ρίον, καὶ οὕτως ἔπαυεν ἡ διαφορὰ τους, ἰ ὅθεν διὰ νὰ ἔχη τὸ κύρος αὐτὸ τὸ σύ ἰ στημα τόσον διὰ τοὺς μινζάδες καὶ ἰ καρὰ χάλκιδες, ὅσον καὶ διὰ ἄλλους εἶχε γραφθῆ τό παρόν γιарликι τοῦ ἰ τό τε υψηλοτάτου χάνη σελίμι γκεράϊ ἰ καὶ τό ἐπικύρωσαν καὶ ἕτεροι δύο χά ἰ νιδες με τὴν ἔνδοξον σφραγίδα τους, ὁ ἰ μὲν εἰς τοὺς 1100, ὁ δέ εἰς τοὺς 1102.

Видано, коли ногайці почали вимагати від нещасних [. . .] молдаван, щоб дали за кожного коня двох биків, а за кожну кобилу корову з телям, і коли домагалися повернення рабів, що втекли до сіл Молдавії, то було вибрано трьох старійшин з підозрюваного села і поклялися молдавани своєю вірою, що не мають у себе збіглих і не бачили їх у селі, і, таким чином, було вирішено справу. Так, щоб набрала чинності така угода як для . . . , так і для . . . , а також і для інших, було складено цей ярлик ясновельможного хана Селім-Гірея, і підтвердили його і два інших хани славними своїми печатями, один у 1100, другий у 1102

[році].

Із трьох відомих кримських ханів, що носили ім'я Селім-Гірей, перший — Ельхадж Селім-Гірей — панував у 1671–1704 рр., саме в той час, який вказано за мусульманським календарем і в копії ярлика — 1689 і 1691 рр.

Невелику кількість копій документів церковного права ХІХ ст. знаходимо серед паперів архімандрита (з 1869 р. архієпископа Акерманського) Петра Троїцького. Ці документи торкаються проблем взаємовідносин балканських церков і діяльності деяких східних православних патріархатів і митрополій, свідком чого архімандрит був під час свого багатолітнього перебування на посадах настоятеля посольських церков у Афінах і Константинополі.

Значною є і частина документів, яку умовно можна вважати актами приватного змісту. Найдавніша пам'ятка серед них — Синодик Ніжинського грецького братства²⁷, що містить записи про пожертви від 203-х осіб за період від липня 1696 по серпень 1786 р. Саме в липні 1696 р. грекам була дана грамота²⁸ Варлаама Ясинського, митрополита Київського, Галицького і Всієї Малої Росії, яка дозволяла грецьким купцям жити в церковному братстві під захистом київського митрополита. В цей же рік було закладено нову кам'яну церкву, у якій, можливо, і зберігався Синодик. Важливо те, що Синодик містить записи тих років, від яких, за твердженням К.В.Харламповича²⁹, не залишилося жодних, власне грецьких, відомостей у Ніжинських архівах, які були ним сумлінно опрацьовані у 20-х роках. Не згадується Синодик і в працях А.Дмитрієвського, відомого дослідника історії Ніжинського братства. Разом з Синодиком надійшли і копії³⁰ контрактів 1793 р. про оренду церковного майна. Ще один Синодик, або скоріше його частини, походить із Готської митрополії і дає перелік імен мешканців грецьких селищ гірського і степового Криму середини ХVІІІ ст., а також й імена молдовлахійських господарів і їхніх дружин, яких треба поминати у молебнах у грецьких церквах Криму. До життя і побуту кримських греків, але вже на новому місці, у Приазов'ї, має відношення і незначна кількість дрібних актових документів: розписок³¹, свідоцтв³², шлюбних зобов'язань³³.

Серед інших приватних актів ХVІІІ ст. розписка³⁴ 1715 р. єрусалимського патріарха Хрисанфа, угода³⁵ Діонісія, архімандрита Галати, від 3 квітня 1797 р., з орендарями про порядок збирання боргів та податей з підпорядкованих монастиреві земель, тестамент³⁶ ієромонаха Ігнатія Папазіноса, першого ктитора грецької церкви Єлисаветграда, розписка³⁷ про вилучення частини грошей із суми, пожертвованої на будівництво грецької церкви у фортеці Св. Єлисавети, два засвідчення³⁸

духовних отців про сповідання ченців Лаври св. Афанасія на Афоні.

Значна частина рукописів — послання, листи офіційного чи напівофіційного характеру, службові записки грецького духовенства тощо. На першому місці серед порушених у листах питань проблема допомоги Грецькій церкві з боку єдиновірних братів України і Росії. Ця проблема виникла ще з кінця XIV ст. у зв'язку з різким погіршенням становища навколо Константинополя і залишалася нагальною впродовж усієї подальшої історії Грецької церкви аж до кінця XIX ст., коли вже з остаточним занепадом Оттоманської імперії і загальним прогресом у міжконфесійних відносинах стан Грецької православної церкви в її історичних осередках на Близькому Сході дещо поліпшився. Отож послання, листи патріархів, архієпископів, архимандритів монастирів Синаї і Афона, що надходили до ієрархів православної церкви на Україні протягом XVII — першої половини XIX ст., сповнені скорботи і печалі з приводу «грубості і ненажерливості агарян», висловлюють щире подяку за надану вже допомогу і сподівання на майбутні благочинності.

Серед таких матеріалів вирізняється збірка листів³⁹ грецького духовенства 1742–1746 рр. до київського митрополита Рафаїла Заборовського і лист синайського архієпископа Кирила до київського митрополита Арсенія Могилянського, які мають вийти з друку найближчим часом, видані мовою оригіналу з українським перекладом. Разом із частиною архіву Київської духовної консисторії, більшість матеріалів якого зберігається в ЦДІА м. Києва, надійшла надзвичайно цікава «справа архимандрита Лаври св. Афанасія Козьми»⁴⁰. Справа нараховує 177 аркушів, серед них 24 документи грецькою мовою: листи, свідоцтва, розписки 1742–1752 рр. Усі документи були перекладені підканцеляристом консисторії Яковом Білявським і складають разом з деякими додатковими листами, копіями указів і грамот, витягами з протоколів справу про розслідування начебто безпідставного перебування архимандрита Козьми у Київській єпархії і його неблаговидні дії.

Кілька документів XIX ст., які торкаються теми збирання милостині в українських єпархіях і зараз зберігаються у Відділі рукописів, було видано в Записках ОТІС відомими знавцями грецьких старожитностей протоієреєм Серафимом Серафимовим і професором Ф. Терновським. Це листи⁴¹ єрусалимського патріарха Полікарпа і ігумена монастиря св. Георгія Перістера до Іова Потьомкіна, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського, за 1815–1821 рр., і лист⁴² Герасима, калігумена монастиря св. Пантелеймона (Русик) на Афоні, Гавриїлу Розанову, архієпископові Херсонському і Таврійському.

Листи другої половини XIX ст., направлені київським митрополитом

Ісидору Нікольському, Арсенію Москвіну, Платону Городецькому, Іоаннікію Рудневу і ректору КДА Сильвестру Малеванському, розкривають дружні стосунки київського духовенства з олександрійськими патріархами Іаковом і Никанором, антіохійськими патріархами Ієрофеєм, Герасимом і Мелетієм, єрусалимськими патріархами Кирилом і Даниїлом, константинопольським Константином та іншими посадовими особами Грецької церкви.

Значна частина матеріалів другої половини ХІХ ст. — документи і листи, що надійшли з паперами Антоніна Капустіна і Петра Троїцького. Обидва ієрархи відігравали помітну роль у політичному і церковному житті на Балканах, у Константинополі і Близькому Сході, обіймаючи посади настоятелів посольських церков в Афінах, Константинополі та Єрусалимі. У паперах архімандрита Антоніна переважають листи до нього від різних приватних осіб, серед яких автограф⁴³ відомого еллініста А.І.Пападопуло-Керамевса, а також запрошення, розписки, окремі записи (загальна кількість більше 100 одиниць у ф. ХІІІ). Вірогідно, що саме з паперами архімандрита надійшли і розписки⁴⁴ настоятелів і епітропів сімнадцятиох афонських монастирів про одержання у травні-червні 1880 р. від Руської православної місії в Єрусалимі через Руську св. Кіновію значних сум грошей, пожертвуваних на помин душі Василя К.Артоха. Папери архімандрита Петра більш різноманітні, але менші за кількістю (більше 30 одиниць у ф.193), містять копії церковних актів стосовно балканських і палестинських проблем, листи грецького духовенства, службові записки тощо.

Останнім за хронологією грецьким документом⁴⁵, що свідчить про міжнародні зв'язки КДА, є лист і копія глави рукопису Іоанна Дамаскіна, які надіслав Іліас К.Константину з Константинополя до КДА Георгію Галетакі з проханням допомогти в справі атрибуції рукопису.

Серед листів, що стосуються внутрішніх питань Грецької церкви, власноручні листи⁴⁶ константинопольських патріархів Прокопія і Григорія V. Останній загинув мученицькою смертю 10 квітня 1821 р. на початку повстання грецького народу проти Оттоманської Порти.

Дещо окремо від зазначених стоїть збірка документів, що колись надійшла до ОТІС з архіву м.Маріуполя, а потім уже з частиною колекції ОТІС потрапила до Відділу рукописів ЦНБ. Окрім згаданих свідочств, розписок і шлюбних заяв, у збірці є декілька цікавих листів службового характеру, копія послання-промови⁴⁷ з приводу відкриття грецької школи у Маріуполі, яку відіотував видатний діяч грецького просвітництва архієпископ Словенський і Херсонський Никифор Феотокі⁴⁸, та його власноручний лист⁴⁹ до протопресвітера Маріупольського собору св.

Харлампія Трифілія Карацоглу.

Завдячуючи колекції ОТІС маємо також можливість ознайомитися з автографами⁵⁰ ще одного видатного діяча — Євгенія Булгаріса, який у 1775–1779 рр. очолював Словенську і Катеринославську архієпископію⁵¹.

Якщо розглянути всі вищезгадані документи і листи з точки зору української історії, то можна викреслити декілька тематичних блоків. Це, по-перше, історія греко-українських зв'язків, відображена у грамотах, посланнях, листах грецького духовенства, які свідчать про безперервне існування протягом багатьох віків певного релігійно-культурного ареалу навколо колишньої Візантійської імперії, органічного співіснування в межах однієї культурної традиції таких географічно і етнічно відокремлених духовних центрів, як Сїнайські монастирі в Палестині, Афон у Греції, Печерська лавра в Києві. По-друге, це історія формування на Україні грецьких поселень і громад, перш за все, у Ніжині та Маріуполі. По-третє, діяльність архимандритів Антоніна Капустіна і Петра Троїцького спрямована на підтримку Грецької православної церкви в Константинополі і Палестині, на розвиток і розширення зв'язків між братніми православними церквами.

На закінчення нашого короткого огляду зупинимося докладніше на другому із зазначених питань. Як відомо, грецькі поселення на Україні утворювалися двома шляхами: завдяки еміграції з Оттоманської імперії безпосередньо та в зв'язку з переселенням кримських греків до Азовської губернії в 1778–1779 рр. Еміграція християнського населення з регіонів Оттоманської імперії (переважно з Греції) протягом XVII — початку XIX ст. традиційно розглядалася як еміграція греків до Росії⁵². Дійсно, греки тікали саме під захист російської корони, про що свідчить, наприклад, такий документ⁵³ відділу рукописів:

ἔγω ο κατοθεν ηπογεγραμενος εμοισεψα απο τα ηροανενα | στις δεκαλεντε νοεβριου με τεληαν πλεριεξουσησητα | δηα να πηγενο ησ την πετροπολην κε να εμφανησθο ησ τον [κοτε] | καποδηστρια προς τον οπην να φανεροσο οτη ο βεζιρ[...] | τε μου προσπηπτι ησ του ποδας του μεγαλου αυτοκρατορος της ρουσηας | κε τον προσφери τα кастра κε ολους τους τοπους οπου αυτους με ασπρα τα αγορασε | κε με πολεμον τα εκερδεσε κε οτη παρακαλι θερμος να τον δεχτη | ο μεγας αθτοκρατον ησ την προστασηαν του κε ος προς δουλον της | μεγαληοτιτας του να δοσι προσταγας тας οπης θελι εκπληροση | μεχρι εματος το οπην ηνε ετημος να χиси δητον αυτοκρατορα | αλεξανδρον ...

Я, що нижче підписався, емігрував із Янніни 15 листопада з повним

усвідомленням своїх дій для того, щоб поїхати до Петербурга і з'явитися до [графа] Каподистрії, якому маю заявити, що [. . .] припадає до ніг Великого Імператора Росії і підносить Йому міста і всі землі, що їх купив за гроші або здобув на війні, і що просить гаряче, щоб прийняв його під опіку Великий Імператор і щоб віддавала Його Величність йому, як рабу своєму, накази, котрі він буде виконувати до [останньої краплі] крові, яку він готовий пролити за імператора Олександра [I] . . .

Але, все ж таки, насамперед, це було заселення греками, болгарами, волохами, сербами, представниками інших народів південних територій сучасної України. Тому більш докладне вивчення історії таких поселень повинно стати складовою частиною наукових розвідок з питань формування етнічних особливостей населення півдня України.

Документи, що зберігаються в ЦНБ, містять багато цікавих фактів, що торкаються як зовнішньої еміграції, так і переселення греків із Криму до Приазов'я. Найчисленнішими є останні, значну кількість котрих становлять матеріали на урумській (кримсько-татарській) мові, якою спілкувалася частина переселенців. Документи ці ще чекають своїх дослідників, але вже й та частина, яка написана грецькою мовою, допомагає відтворити певні риси життя переселенців на нових місцях, з'ясувати умови, за яких відбувалося їх самовлаштування, що згодом призвело до появи на Україні унікального за своїм характером острівця грецької діаспори — греків Маріуполя⁵⁴.

Деяким питанням зовнішньої еміграції та формування грецьких колоній присвячена пропонована нижче публікація історичного документа XVIII ст. Мова йде про лист⁵⁵ мешканців фортеці Св. Єлисавети до Григорія Сінайського, кафедрального Київського грецького монастиря св. Катерини, у якому вони присвячують свою церкву цьому монастиреві і проголошують правові основи свого церковного братства. Листа було написано у 1774 р., коли закінчилася перша російсько-турецька війна і почалася велика хвиля переселення греків на Україну, адже за умовами Кучук-Кайнарджійського мирного договору грекам було надано право протягом року вільно переселятися до Росії. Не виключено, що саме очікування нових переселенців і призвело до бажання греків, мешканців фортеці Св. Єлисавети, закріпити правовий статус своєї церковної громади, життя якої ускладнилося у зв'язку з зазіханнями руського священика Василя Логовика на грецьку парохію⁵⁶.

Але цій громаді не судилося довге життя, — внаслідок наступних російсько-турецьких зіткнень зона впливу Росії значно розширилась і зайняла майже все Північне узбережжя Чорного моря. Так, уже в

рескрипті⁵⁷ Катерини II від 28 березня 1775 р. грекам дозволялося селитись у Таганрозі, Керчі, Єнікале, а згодом почалось переміщення їх у нові торговельні та промислові центри — Одесу, Севастополь, Новоросійськ. Давній морський народ рушив до моря, діяльність старих громад занепадала, а з розгортанням боротьби грецького народу за незалежність і утворенням грецької держави припинилось і масове переселення греків на Україну.

Листа підписав перший ктитор церкви ієромонах Ігнатій Папазінос (Папазоглу), що походив із села Кунупія в Лакедемоні, а також представники грецької громади — не лише греки, а й серби і волохи, про що й свідчать їхні підписи.

Написано листа новогрецькою мовою з невеликою кількістю книжних слів, але з багагма словами-запозиченнями з інших європейських мов: «пункт», «регули», «указ», «начальник» тощо.

Звернення жителів фортеці Св. Єлисавети до кафігумена монастиря св. Катерини у Києві Григорія Сінайського з проханням взяти під своє заступництво грецьку церкву та братство. 1774 р.

У рік одна тисяча сімсот сімдесят четвертий від Різдва Христового.

Відаємо цього підписаного та присвяченого [монастиреві] листа до рук найсвятішого кафігумена монастиря св. Катерини у Києві пана Григорія Сінайського і доводимо, що прийшли ми з місць, що лежать поза кордонами Турції, у Мореї, в 1735 р. до Січі, дякуючи ласці ігумена монастиря Успення Богородиці, що надіслав нас з листом від монастиря, а також з листом найсвятішого патріарха Константинопольського пана Неофіга. Після того ж, як почалася війна між Турцією і Росією, прийшли ми до Малої Росії, до міста Ніжина. Після кількох днів перебування у місті нас запитав небіжчик Параскев, звідки ми. І ми відповіли, що з Мореї, з монастиря Успення Пресвятої Богородиці. Тоді означений Параскев сповістив про те й інших ромеїв, котрі, як знавці місцевих указів і правил, відіслали нас до Києва до співвітчизника нашого — колишнього митрополита Корінфа пана Митрофана. Коли ми прийшли до нього, він представив нас небіжчику, митрополиту Київському Рафаїлу, і його святість призначив, щоб ми залишалися біля пана Митрофана, що ми й робили до 1736 р., коли нас зажадав до себе шляхетний капітан Сербського полку пан Федір Петров від самого митрополита Київського пана Рафаїла і взяв нас капеланами до свого полку. Про це свідчать і лист його святості з благословенням до нас у

здійсненні всіх святих відправ. У той же рік вийшли ми з полком до Криму. У 1737 р. знову з цим же полком пішли до Очакова. У 1738 р. — до Істра, а в 1739 р. — до Хотина. З цим же полком пішли ми до Швеції у 1741 р. Коли ж повернулися у 1757 р., нас забрав до себе князь Костянтин Кантемир, і пішли ми до Прута, а повернувшись назад у 1758 р., отримали від найсвятішого Синоду в Петербурзі дозвіл оселитися в Малій Росії, у місті Ніжині, у ромейській церкві. Тому що, як впливає з указу святого Синоду, повернення до свого монастиря для нас неможливе, бо охрестили ми багато турчинів та туркинь у той час, коли було відібрано Очаків та Хотин. Таким чином, залишалися ми у Ніжині до 1760 р., а в той рік, дізнавшись про указ блаженної у кончині імператриці Єлисавети Петрівни з тим, щоб була відкрита церква у фортеці Св. Єлисавети, яка б збирала усіх ромеїв, волохів та сербів, вирушили ми туди і взяли з собою ще ромеїв, волохів та сербів. А коли вже ми дійшли і оселилися там, то вони почали скаржитись, що не мають церкви, де могли б чути свою ромейську мову, і тому шкодують, що прийшли. Ми ж у свою чергу їх втішали, щоб не дуже жалкували, бо є на те промисл Божий, щоб була в них церква, щоб міг чути кожний свою рідну мову. А через деякий час ми відкрили їм, що саме з цією метою прийшли туди, і будемо просити дозволу архієрея на спорудження у фортеці Св. Єлисавети церкви на ті кошти, що ми здобули зусиллями нашими у полку, де ми перебували, а також за допомогою кожного з нас, у міру можливостей його. І тоді всі одногolosно обіцяли допомогу, і через деякий час ми надіслали супліку до ясновельможного генерала Глібова Івана Федоровича, а його ясновельможність одразу ж передав її архієрею Переяслава, пану Гервасію. І його превелебність надіслав указ прстопопу панові . . . , а він вже нам проголосив указ архієрея. І так ми були забезпечені всім для спорудження церкви. Отже, у 1762 р. розпочалося будівництво, й у тому ж році на наше прохання від архієрея було надіслано книгу, щоб ходив духовний отець серед християн та збирав милостиню. І зібрав він невелику милостиню, про що і в книзі записано. З Божою поміччю з цією милостинею і з тим, що ми здобули в полках, і з тією невеликою допомогою, що надали нам наші браття, було споруджено трьохпрестольний храм Пресвятої Богородиці Володимирської, св. діви-мучениці Катерини та святого отця нашого Симеона Серба. У рік 1765 повідомили ми архієрея, щоб освятив церкву. І надіслав він наказ до тутешнього протопопа, і освятив він її, і відбулася божественна відправа. Не маючи священників з-за кордону для проведення божественних відправ за нашими звичаями і на нашій мові, поміркували ми й порадилися між собою, щоб присвятити нашу церкву якомусь

монастиреві на Святій Горі, чи якомусь з інших румеліотських монастирів. Але перший ктитор нашої церкви, пан Ігнатій Папазінос, який у 1764 році присвятив себе [Богу] і сповідався в Святогорському Сінайському монастирі св. Катерини у Києві, і увійшов до братства разом з іншими отцями, порадив нам присвятити церкву монастиреві св. Катерини у Києві, що знаходиться під захистом могутньої держави. Отож, розглянувши цю добру й розумну пораду, ми погодилися всі, малі й великі, і присвячуємо цю церкву названому монастиреві св. Катерини на Подолі у Києві, з усім її майном, рухомим та нерухомим, а також святими реліквіями, як це записано в дійсному каталозі. А зараз назвемо пункти, яких повинен дотримуватися кожен ігумен монастиря св. Катерини у Києві, а також і ми. *Перше*. Ігумен повинен призначити начальника, який буде порядкувати в церкві та забезпечувати виконання наказів ігумена. Проте і ми будемо всіляко сприяти добробутові церкви. *Друге*. Ігумен призначає священника для виконання відправ за нашим звичаєм. *Третє*. Прибутки, які надходитимуть з майна, визначений начальник має збирати з нашою допомогою. *Четверте*. Пожертви, як рухомі, так і нерухомі, чи якісь інші, повинні збиратися начальником. *П'яте*. Лампади та свічки, які потрібні нам на Господні свята, на поминання святих, на хрещення дітей, на одруження і на погребіння мертвих, повинні купуватися визначеними ігуменом епітропами, котрим підпорядкована церква і в день Воскресіння Христова. *Шосте*. Пожертви на поминання, молебни та на сорокоуст повинні збиратися начальником, як і інші жертви. *Сьоме*. На випадок смерті когось із жителів наших — ромеїв, волохів, сербів або осіб іншої віри, що перейшли у православне християнство, одружених чи неодружених, що не мають спадкоємців, — церква повинна спадкувати їхнє майно. А визначений начальник та епітропи мають записувати все знайдене рухоме та нерухоме майно до особливого реєстру і зберігати його запечатаним начальником та шановними людьми в церкві або в іншому надійному місці протягом двох років. Якщо ж не з'явиться спадкоємець, то воно залишиться в церкві. Якщо ж знайдеться спадкоємець у межах встановленого терміну, то він потребує засвідчень від архієрея та інших священників тієї ж єпархії, звідки походив померлий, і тоді він може одержати спадщину, сплативши десять чи одинадцять відсотків церкві за збереження. Ті ж, хто брав участь у визначенні вартості майна померлого, повинні одержати в церкві 10 [рублів] від загальної суми. *Восьме*. На випадок смерті бідних, які не мають коштів на поховання, церква бере на себе обов'язок поховати їх за нашим звичаєм. *Дев'яте*. На випадок крадіжки або іншого злочину з боку визначених ігуменом начальника, священника або епітропів, ігумена

буде повідомлено про злочин кожного з достовірними підписами. І тоді ігумен повинен прибути до нас у церкву чинити суд. Якщо звинувачення буде визнане дійсним, винного слід зняти з посади і відправити до монастиря на покуту, як призначить це його святість, а сюди слід надіслати іншого. Коли ж після розгляду з'ясується, що зі звинувачених ніхто не винен, то наклепник повинен сплатити церкві штраф у розмірі 50 [рублів]. Окрім того, відшкодувати усі витрати на переїзд ігумена. *Десяте.* Начальником має бути пан Ігнатій Папазінос до кінця свого життя, а прибутки церкви мають збиратися ним та визначеними епітропами. *Одинадцять.* Ні ми, мешканці-браття, ні нащадки наші, ні прибулі до нас, ні ті, котрі від нас відходять, не мають права робити розрахунки щодо прибутків церкви супроти наказів ігумена, вони повинні сприяти якнайкраще добробутові та поліпшенню стану церкви, примноженню прибутків, щоб і монастир мав від цього якийсь зиск. *Дванадцять.* Усі ми, мешканці, які мають жінок вінчаних — росіянок, діти наші чоловічої та жіночої статі, повинні підлягати священникові нашої церкви у відправах наших, як і всі ті, що походять з ромейського роду. Той же із нас, котрий сприйме відправи церковні інші, має сплатити церкві штраф 10 [рублів].

Таким чином, в ознаку та запоруку [сказаного], віддаємо цього присвяченого [монастиреві] та підписаного листа, запечатаного нашою печаткою для підтвердження та забезпечення істини, до рук найсвятішого кафігумена пана Григорія Синайського. Якщо ж станеться так, що хтось із нас, мешканців, або з тих, хто прийде до нас з духовенства чи з мирян, почне підбурювати до відокремлення церкви від монастиря св. Катерини в Києві, то нехай він буде проклятий усіма святими трьомастами вісімнадцятьма богоносними отцями першого Нікейського собору. І нехай він своїм ворогом має святу великсмученицю всемудру діву Катерину в судний день, і нехай доля його буде гіршою від долі зрадника Іуди. Амінь.

Загальний ктитор та розпорядник святої грецької церкви у місті [Св.] Єлисавети ієромонах Ігнатій на прізвище Папазінос з Лакедедону підписав.

[Далі ще сімнадцять підписів].

Εἰς τόν χιλιοστόν ἑπτακοσιοστόν εἰδομικοστόν τέταρτον ἔτος ἀπό χριστοῦ.

Ἐδώσαμεν τό παρόν μας ἐνυπόγραφον καί ἀφιερωτικόν Γράμμα, εἰς χεῖρας τοῦ πανουσιωτάτου ἀγίου καθηγουμένου τοῦ μοναστηρίου τοῦ ἐν κίβφ ἁγίας αἱ ἱ κατερίνης, κυρίου κυρίου Γρηγορίου σιναΐτου,

φανερώνοντας ὅτι ἐρχόμενοι ἀπὸ τὰ ἔξω μέρη τῆς τουρκίας ἀπὸ τὸν μωρέα εἰς τοὺς 1735 εἰς τὸ σίτζι | χάριν ἐλεημοσύνης σταλμέν(οι) παρὰ τοῦ ἡγουμ(ένου) τῆς μονῆς τῆς κινήσε(ως), μέ γράμμα τοῦ μοναστηρίου καί μέ Γράμμα τοῦ παναγιωτάτου πατριάρχου | Κωνσταντινοπόλεως κυρίου νεοφύτου ἀκολούθησε νά Γένη μάχη ἀναμεταξύ τουρκίας καί ῥωσίας, καί ἐτζί ἦλθαμεν εἰς τὴν μικρὴν ῥωσίαν εἰς | κάστρον τῆς νίζνας, καί περνώντας ὀλίγαις ἡμέραις μᾶς ἐρώτησεν ὁ μακαρίτης παρασκευάς, πόθεν εἴμασθε, καί τὸν εἶπαμ(εν) πῶς εἴμασθε ἀπὸ τὴν μωρέα. | ἀπὸ τὸ μοναστήριον τῆς κινήσεως τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου. "Ὅθεν ὁ ῥηθείς παρασκευάς τὸ ἐκοινολόγησεν καί εἰς τοὺς λοιπούς ῥωμαίους οἱ ὁποῖοι | ὡς ἡδίμονες τοῦ τόπου ἰξεύρωντας τὰ ὀκάζιι καί τὴν ῥέγουλα, μᾶς ἔστειλαν εἰς τὸ κίεβον εἰς τὸν συμπατριότην μας πρῶ(ην) μητροπολίτην κορύνθου | κύριον μητροφένην. "Ὅθεν πηγαινάμενοι εἰς τὴν πανιερώτητα του μᾶς ἐπρόσφερον εἰς τὸν μακαρίτην μητροπολίτην κιεβίας κύριον ῥα | φαήλ, καί ἡ πανιερώτητα του μᾶς ἐδιόρισεν νά εὐρίσκομασθε κοντά εἰς τὸν κύριον μητροφάνην καί εὐρισκόμενοι κοντά εἰς τὴν πανιερώτητα του | ἕως εἰς τοὺς 1736 μᾶς ἐζήτησεν ὁ ἄρχων καπετάν(ος) τοῦ Σερβικοῦ πολκουρίου κύρ θεόδωρος πέτρου ἀπὸ τὸν ἴδιον μητροπολίτην κιεβίας | κύριον ῥαφαήλ καί μᾶς ἐπῆρεν καπιλάνον εἰς τὸ αὐτὸ πόλκουρον, ὡς καθὼς φανερώνει καί τὸ Γράμμα τῆς πανιερότητος(ος) του δίδοντας μᾶς εὐ | λογί(αν) νά ἐπιτελῶμ(εν) ὅλα τὰ τῆς ἱεροσύνης. Τὸν ἴδιον χρόνον ἐπήγαμ(εν) μέ τὸ πόλκουρον εἰς τὸ κρημη εἰς τοὺς 1737 πάλιν μέ τὸ ἴδιον πόλ | κουρον ἐπήγαμεν εἰς τὸ ὀτζζιακοβον. καί εἰς τοὺς 1738 ἐπήγαμεν εἰς τὸ ἴστρον· καί εἰς τοὺς 1739 ἐπήγαμεν εἰς τὸ χοτῆνι, μέ τὸ ἴδιον πόλ | κουρον ἐπήγαμεν εἰς τὴν σφαιτζιαν εἰς τοὺς 1741 καί Γυρίζοντας ἀπ' ἐκεῖ εἰς τοὺς 1757 μᾶς ἐπῆρεν ὁ κνέζης κωνστατῆνος καντημήρης, καί | ἐπήγαμεν εἰς τὸν προῦσον, καί ἐρχάμενοι ὀπίσω εἰς τοὺς 1758 ἐπήγαμ(εν) ἀπὸ τὴν ἀγιωτάτην Σύνοδον εἰς τὴν πετρόπολιν τὸ ἄ[ψι] μας, διὰ | νά ζήσαμ(εν) εἰς τὴν μαλωρωσίαν εἰς τὸ κάστρον τῆς νίζνας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησί(αν) ὡς καθὼς φανερώνει τὸ ὀκάζιον τῆς ἀγίας Συνόδου | ἐπειδὴ καί νά πηγαινόμεν ἔξω εἰς τὸ μοναστήρι μου ἦτον ἀδύνατον μέ τὸ νά ἐβάπτησαμεν πολλοὺς τούρκους καί τούρκισαις τὸν καιρὸν ὅπου ἐπῆραν τὸ | ὀδζιάκωβον καί τὸ χοτῆνι. "Ὅθεν ἐμείναμεν εἰς τὴν νίζναν ἕως εἰς τοὺς 1760 καί τὸ αὐτὸ ἔτος μανθάνοντας πῶς ἐδόθη προσταγὴν μέ ὁ | κάζιον παρὰ τῆς ἐν μακάρῃ τῇ λήξει Ἰμπερατρίσ(ας) Ἑλισαβέτ Πετρόβνης νά Γένη ἐκκλησία εἰς τὸ κρέποστ τῆς ἀγίας Ἑλισαβέτ διὰ νά συνα | χθῶν ῥωμαῖοι βλάχοι καί σέρβοι. "Ὅθεν ἐπήγαμ(εν) ἐκεῖ καί πῆραμ(εν) μερικὸς ῥωμαῖους βλάχους καί σέρβους ὅπου ἦλθαν καί ἐκατοίκησαν | ἐκεῖ, οἱ ὁποῖοι μὴν ἔχοντας ἐκκλησίαν νά ἀκούσουν τὴν ῥωμαϊκὴν διάλεκτον ἐπαραπονέθησαν εἰς τοῦ λόγου μας τρόπον τινά πῶς εἶναι μετανοημένοι ὁ | ὅπου ἦλθαν. ἐμεῖς ὅμως τοὺς ἐπαρηγόρησαμ(εν) νά

μήν λυποῦνται περί τούτου καί ὁ θεός θέλει οἰκονομήσει νά γένη ἐκκλησία, καί νά ἀκούσῃ κάθε ἰ ἕνας τήν ἴδιαν του διάλεκτον. περνώντας ὀλιγ(ος) καιρ(ος) τούς ἐφανερῶσα[μεν] πῶς ἡμεῖς μέ τοιοῦτον σκοπόν ἤλθαμεν ἐδῶ νά σᾶς ἀνταμῶσωμεν καί νά ἰ σᾶς φανερῶσωμεν τήν γνώμην μας ὅτι τοιοῦτον σκοπόν ἔχωμεν νά ζητήσωμεν ἄδειαν παρά τοῦ ἀρχιερέως διά νά κτήσωμεν ἐδῶ εἰς τό κρέποστ τῆς ἰ ἀγίας ἑλισαβέτ ἐκκλησία μέ ἐκεῖνα ὁποῦ ἀποκτήσαμεν μέ τούς κόπους μας ἀπό τά πόλκουρα ὁποῦ εἴμασθαν, πλὴν νά μᾶς βοηθήσητε καί τοῦ ἰ λόγου σας ὁ καθ' ἕνας τό κ(ατὰ) δυνάμιν, καί οὕτως ὅλοι μέ μίαν φωνήν ὑποσχέθηκα νά βοηθήσουν, καί μέ τά ὀλίγαις ἡμέραις ἐδόσαμεν ἰ ναφορ(άν) εἰς τόν ἐνδοξώτατον Γενεράλην χλέμποβ Ἰωάννην θεοδώρου καί ἡ ἐνδοξότητα του εὐθύς ἔστειλεν εἰς τόν ἀρχιερέα περισλαβίας κύριον γερβάσιον, ἰ καί ἡ θεοφιλία του ἔστειλεν ὁκάζι εἰς τόν προτόπαππαν κύριον ... καί ἡ αἰδεσιμότης του μᾶς ἐλάλησεν καί μᾶς ἐδιάβασεν τό ὁκάζι ἰ τοῦ ἀρχιερέ(ως), καί ἔτζι ἡμεῖς ἐφροντίσαμεν διά τήν εἴλην διά νά κτησθῆ ἡ ἐκκλησία. Ὅθεν εἰς τούς 1762 ἔγεινεν ἀρχή καί ἐκτῆζονταν, τό αὐτό ἰ ἔτος ἐπαρακαλέσαμεν τόν ἀρχιερέα καί μᾶς ἔδωσεν κνήγγα νά περιέλθῃ ὁ γεροπνευματ(ός) εἰς τούς χριστιανούς χάριν ἐλεημοσύνης, καί περιερχό ἰ μεν(ος) ἐσύναξεν μικρὴν ἐλεημοσύνην ὡς φαίνε(ται) καί εἰς τό κνήγγα γεγραμμένον, καί θεοῦ βοηθοῦντος μέ τήν ἐλεημοσύνην αὐτήν καί μέ ἐκεῖνο ἰ ὁποῦ ἀποκτήσαμεν εἰς τά πόλκουρα, καί ἐκείνην τήν ὀλίγην βοήθειαν ὁποῦ ἔβαλαν οἱ διορισμένοι ἀδελφοί ἐτελειόθη ὁ τρυσυπόστατος ναός τῆς ἰ ὑπεραγί(ας) θεοτόκου βλαντημήρσκι, τῆς ἀγίας παρθενομάρτυρ(ος) αἰκατερίνης, καί τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Συμεών σέρβου καί εἰς τούς 1765 ἐδόσαμεν ἰ ἀναφοράν εἰς τόν ἀρχιερέα διά νά ἀγιάσῃ τήν ἐκκλησίαν ἔστειλε προσταγή εἰς τό ἐκεῖσε προτόπαππαν καί τήν ἐγκαινιάσε καί ἱερουργεῖτο ἡ θεία ἰ μυσταγωγία. ἐπειδή ὁμ(ως) ἡμεῖς καί δέν ἔχωμεν τόν τρόπον διά νά φέρωμεν ἱερεῖς ἀπό τά ἔξω μέρη διά νά τελοῦν τήν ἀκολουθίαν μέ τήν ἱεράν τελετήν ἰ τῆς θείας ἱερουργί(ας) ὡς ἔθος ἡμῶν εἰς τήν ὑμετέραν διάλεκτον ἐστοχασθήκαμεν καί ἐσυμβουλευθήκαμεν εἰς τό ἀναμεταξύ μας διά νά τήν ἀφιερῶσωμεν, ἰ εἰς κανένα μοναστήρι ὁποῦ εὐρίσκονται εἰς τά ἔξω μέρη εἰς τό ἅγιον ὄρος, ἡ εἰς τῆς ρούμελις τά μοναστήρια, ἐπειδή ὁμ(ως) ὁ πρῶτος κτήτορας τῆς αὐτῆς ἐκκλη ἰ σίας κύρ Ἰγνάτιος παππαζήνος εἰς τούς 1764 ἤχεν ἀφιέρωση τόν ἑαυτὸν του βάλοντας τήν μετάνοι(αν) του εἰς τό μοναστήριον τῆς ἀγίας αἰκατερίνης τῆς ἐν ἰ τῷ κίεβῳ τοῦ σιναίου ὄρους καί ἐκλήθη καί αὐτός εἰς τήν ἀδελφότητα τῶν ὑπὸλοιπῶν πατέρων μᾶς ἐσυμβούλευσεν νά ἀφιερῶσωμεν τήν ἐκκλησίαν ἰ εἰς αὐτό τό μοναστήριον τῆς ἀγίας αἰκατερίνης τῷ ἐν κίεβῳ ὁ εὐρισκόμενον εἰς τήν ἐπικράτειαν τῆς κρατεᾶς βασιλείας. καί οὕτως βλέποντες τήν εὐλογο ἰ φανῆ αὐτοῦ συμβουλήν ἐστέρξαμεν καί ἐσυμφωνήσαμεν ὅλοι μικροί τε καί μεγάλοι καί τήν

ἀφιερώνωμεν αὐτήν τήν ἐκκλησί(αν) εἰς τό ῥηθέν μοναστήριον τῆς ἁγίας αἰκατερίνης τῆς ἐν τῷ Ποντόλῃ τῆς κιεβίας, μέ ὅλα τῆς τά ὑποστατικά κινήτα τε καί ἀκίνητα εἴτε ἱερά ἄ[μια] καί κειμήλια τῆς ἐκκλησίας ὡς φαίνον(ται) Ἰ Γεγραμμένα ἐν καθαρῷ καταλόγῳ. Ἰδού σημειοῦμεν καί τά ποῦνκτα ὅποῦ ἔχει νά φυλάξῃ ὁ κατά καιρόν ἡγούμενος τῆς ἐν κιέβῳ ἁγίας αἰκατερίνης καί ἡμεῖς. Α' ὁ ἡγούμενος νά ἔχη νά στέλνῃ νατζζιάλνικον εἰς αὐτήν τήν ἐκκλησί(αν), καί αὐτός νά ἐξουσιάσῃ ὅλα τά τῆς ἐκκλησίας καί νά φροντίσῃ τά ὅσα ἤθε Ἰ λ[εν] τόν προστάξῃ ὁ ἡγούμενος, ὁμοῦ καί ἡμεῖς νά ὑπερμαχοῦμεν τό σύμφερον τῆς ἐκκλησίας. Β' ὁ ἡγούμ(ενος) νά διορίσῃ εὐήμεριον νά ἐπιτελῇ τὰς ἐπουργί(ας) Ἰ κατά τό ἐμόν ἔθος. Γ' τά ὅσα εἰσοδήματα ἐκ τῶν ὑποστατικῶν πέρνονται, ὁ διορησθεῖς νατζζιάλνικ(ος) παρά τοῦ ἡγουμένου νά ἔχη νά τά συνάξῃ συν Ἰδρομούντων καί ἡμῶν. Δ'. ὅσα ἀφιερῶματα, εἴτε κινήτα, εἴτε ἀκίνητα, ἢ κα[λλα?] ἐκ τοῦ νατζζιαλνικου νά συνάζονται. Ε' λαμπαδ(ια) ἢ ἄλλα λιανά Ἰ καιρία ὅποῦ ἤθελαν μᾶς χρειασθῆ εἰς δεσποτικές ἐορτάς, ἢ εἰς μνήμην ἁγίων, ἢ εἰς βάπτησιν παδίων, ἢ εἰς στεφανώματα, ἢ εἰς ἐνταφιασμούς Ἰ νεκρῶν ἀπό τῆς ἐκκλησίας νά ἀγοράζονται παρά τῶν διορισθέντ(ων) ἐπιτρόπων παρά τοῦ ἡγουμένου, ὁμοίως κα τήν ἡμέραν τῆς ἀναστάσ(εως) τοῦ χριστοῦ διά Ἰ κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας. Στ' ἀπό παρησίαις ἀπό προθέσεις ἀπό σαρανταλείτουργα παρά τοῦ διορισθέντ(ος) νατζζιαλνικου νά συνάζονται, ὁμοίως Ἰ καί εἴτι ἄλλο ἀφιέρωμα. Ζ' εἰ μὲν ἤθελεν ἀκολουθήσῃ θάνατος ἀπό τοὺς ἐγκατοίκους ἡμᾶς ῥωμαί(ους) βλάχους ἢ ἄλλης τιν(ος) θρησκείας, καί Ἰ ἔγεινεν ὀρθόδοξος χριστιανός, ἢ ὑπανδρευμένος ἢ ἀνύπαντρος μὴν ἔχων κληρονόμων, ἢ ἐκκλησία νά ἔχη νά κληρονομήσῃ τήν περιουσί(αν) αὐτῶν, γρά Ἰ φοντες τα ὅλα εἴτι ἤθελεν εὐρεθῆ κατ' ὄνομα κινήτα, ἢ ἀκίνητα ἐν καθαρῷ καταστοίχῳ παρά τοῦ διορισθέντος νατζζιαλνικου καί τῶν ἐπιτρόπων καί νά φυλάτ Ἰ τονται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἢ εἰς ἄλλον συγουρότερον τόπον ἐσφραγισμένα οὔσα παρά τοῦ νατζζιαλνικου καί παρά τῶν ἐγκροίτων προσμένωντας ἕως δύο χρόνους, Ἰ καί εἰ μὲν καί δέν ἤθελεν φανῆ τινὰς κληρονόμος νά μένουσιν εἰς τήν ἐκκλησίαν, εἰ δέ καί ἤθελεν εὐρεθῆ τοῦ ἀποθανόντος κα[νεῖς] νά δίδονται εἰς σύγουρον μέ Ἰ διάφορον πρὸς δέκα ἔνδεκα ὁ δέ κληρονόμος ὅποῦ ἤθελε φανῆ εἰς τοὺς διορισμένους χρόνους νά εἶναι μαρτυριμένος παρά τοῦ ἀρχιερέως καί τῶν Ἰ κληρικῶν τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ὅποῦ ἤθελεν εἶναι ὁ ἀποθανών, καί οὕτως νά λάβῃ τήν κληρονομίαν δίδοντας α(σπρον) 10 [ρούβλια] εἰς τά ἑκατόν εἰς τήν ἐκκλησίαν διά Ἰ φύλαξιν αὐτῶν· ξετιμῶντες ὅλον τό τίποτες τοῦ ἀποθανόντος πρῶτον μέ δίκαιον τρόπον καί ἀπό τήν ποσότητα ὅποῦ ἤθελεν γένη νά δίδονται τά 10 [ρούβλια] εἰς τήν ἐκκλησίαν. Ἰ Η' ὅσοι πτωχοί ἤθελαν ἀποθάνῃ καί μὴν ἔχοντας τά ἔξοδα διά νά ἐνταφιασθοῦν, ἢ ἐκκλησία τοὺς τοιοῦτους νά ἔχη χρέος [νά] τοὺς ἐνταφιάσουσιν κ(ατὰ) τό ἐμόν ἔθος. Ἰ Θ' ἀπό τοὺς

διορισμένους παρά τοῦ ἡγουμένου, νατζζιάλνικον ἐφημέριον, ἢ ἀπό τούς διορισθέν ἐπιτρόπους, εἰ μὲν καὶ ἤθελαν φανῆ κλοπισταί, ἢ ἄλλης κιν[ῆ]ς τινός ἢ πολιτείας νά γράφωμεν τοῦ ἡγουμένου τοῦ καθ' ἑνός τό ἐγκλημα μέ ἀξιοπίστουτο ὑπογραφάς, καί ὁ ἡγούμενος νά ἔρχεται ἐδώ εἰς τήν ἐκκλησίαν νά κάμη τήν κρίσιν καί ἢ εἰ μὲν εὐρεθῆ ἢ διαβολή ἀληθινή νά ἀλάζονται παρά τοῦ ἡγουμένου καί νά στέλνονται εἰς τό μοναστήριον κανονίζοντάς τους ἢ πανουσιότητα του ὡς αὐτός οἶδε καί ἐδώ νά ἱσταλοῦν ἄλλοι. Εἰ δέ μετὰ τήν ἐξέτασιν δέν ἤθελαν φανῆ ἀπό τούς ἐδιωβαλμένους κανένας πταιστής οἱ διαβαλαί νά πληρώσουν εἰς τήν ἐκκλησίαν στροφή ἀπό πεν ἢ τήκοντα [ρούβλια] ἐξόχως καί ὅλα τά ἔξοδα ὅπου ἤθελαν ἀκολουθήσῃ εἰς τόν ἐρχομόν τοῦ ἡγουμένου. 10 νατζζιάλνικ(ος) νά μὲνη ὁ κύρ Ἰγνάτιος παππαζήνος ἕως ἢ τέλος τῆς ζωῆς του, καί τά εἰσοδήματα τῆς ἐκκλησί(ας) νά συνάζονται παρ' αὐτοῦ καί παρά τῶν διορισθέντων ἐπιτρόπων. Ια' (μεῖς οἱ ἐγκατοικοὶ ἀδελφοὶ οὔτε οἱ μειαγενέστε ἢ οἱ οὔτε οἱ εἰσερχόμενοι, οὔτε οἱ ἐξερχόμενοι νά μὴν ἔχωμεν ἐξουσίαν νά πάρωμεν λογαριασμόν διὰ τά εἰσοδήματα τῆς ἐκκλησίας ἀνευ προσταγῆς τοῦ ἡγουμένου μά ἢ λιστα νά ὑπερμαχοῦμεν πρὸς τό σύμφερον καί καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας ὅσον τό δυνατόν, διὰ νά εὐτρεπίζεται καί νά αὐξάνῃ τῆς ἐκκλησίας τό εἰσόδημα διὰ νά ἢ ἔχη καί τό μοναστήριον παρά μικράν κυβέρνησιν ἀπ' αὐτό. Ιβ' ὅλοι ἡμεῖς οἱ ἐγκατοικοὶ ἔχοντας Γυναίκας ῥώσσαις στεφανομέναις τά παιδιά μας ὅσον ἢ ἀρσενικά τόσον καί θηλυκά τὰς ὑπουργίας ὅλας παρά τοῦ ἐφημερ(ίου) τῆς ἐκκλησίας, νά λαμβάνονται, ὁμοίως καί ὅσον κατάγονται ἐκ τῆς γενεᾶς τῶν ῥωμαί(ων), οὐ ἢ δέ ἤθελε τις παρ' ἡμῶν νά λάβῃ τὰς ὑπουργίας τὰς ἐκκλησιαστικάς παρά ἐνοπίας νά δίδῃ στροφή εἰς τήν ἐκκλησίαν δέκα [ρούβλια]. Ὅθεν εἰς ἐνδειξιν καί ἀσφάλειαν ἢ ἐδόσαμεν ἐδόσαμεν τό παρόν μας ἀφιερωτικόν, καί ἐνυπόγραφον γράμμα ἐσφραγισμένον ὃν μετὰ τὰς ἡμῶν σφραγίδας διὰ βεβαίωσιν καί ἀσφάλειαν τῆς ἀληθ(είας) εἰς χεῖρας τοῦ πανουσιωτάτου ἀγίου καθηγουμένου κορίου Γρηγορίου σιναίτου. Εἰ δέ καί ἤθελε τινός ἀπό ἡμᾶς τούς ἐγκατοίκους, ἢ ἀπό τούς μετὰ ταῦτα ἐρχο[ν] μένουσ ἢ ἱερομένους, ἢ λαϊκός νά παρακινήσῃ, ἢ νά πασχίσῃ νά ἀποσπασθῇ ἢ ἐκκλησία ἀπό τό μοναστήριον τῆς ἀγίας αἰκατερίνης τῆς ἐν κίεβῳ ἢ νά ἔχη τὰς ἀράς τῶν ἀγίων τριακοσί(ων) δέκα καί ὀκτώ θεοφόρων πατέρων τῶν ἐν γκαίκα πρώτῃ συνόδῳ, καί τήν ἀγ' ἄν μετ' ἡμᾶς παρθένον καί πᾶμ ἢ σοφὸν αἰκατερίνην ἀντίδικον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καί ἢ μερίς αὐτῶν νά εἶναι μετὰ τοῦ προδότου Ἰουδα, Ἀμήν.

Κτίτορας καθολικός καί νικόκυρις τις ἀγίας εκκλησίας τις ρο[μ]ε ἢ μερκυς [κά]στ[ρ]ω ελισάβετ. ιερὸ μοναζος Ἰγνάτιος, το ἐπικλη ἢ Παππαζήνος λικυδέμον υπογράφομε.

[παρ μου] της αγιας ελησαβετης της [ρ]ωσηας ρομε ἢ κλησης κρητης

κ[αὶ] πητροπας της εκκλησια | παυλος δημητριου [ὁ μὲν μ ... του] αδελφος
| απο τοπο ζημηρνι συμύρνι ηπογραφομε

ἀποστόλος δημητρήου γρηπηότης ὑπογράφομε

γριγόρις λεοντιου γκιουρτζης ἠπογραφομε

Μανολε Κραвень ποпович[ις]

ιποταμ[ια]

αντρέας θεοδόρου αρηρακα στίτις ιπογράφομε

χριστος μπαντος ιωανίτις ιπόγραφομε

νικόλαος νικος μουτικύος ὑπόγραφομε

νυκολαιου ιωάννουβητζη φήλη[...]*ου* πολήτης | βεβεόνο

γιάνις θεοδόρου απο βήτινι βουργαρις βεονο

στέφανος θεοδόρο απο βήδην βουργαρις βεβεονο

ιωάν ποπόβητζη βούργαρις βεβεόνο

ιω[άννης] γιοργίου ταβέρας βεβεονο

αποστολ[ος] παναγιότι τενοδο βεβεόνο

στογιανος ζομπανος βεβεονο βουργάρις

βασίλις απο το κριμι βεβεόνο

σαβας απο το κριμι βεβεόνο

γιάνις γιοργίου σαλονικίος βεβεόνο

¹ Грецькі актові документи і листи. Каталог рукописів XVI–XIX ст.
/ Упор. Чернухін Є.К. — К., 1991.

² Φ. I, № 137.

³ Тексти новел видано: Zachariae a Lingenthal C.E. Jus Graeco-Romanum. — Pars III. — Lipsiae, 1869. — Novellae II, V, VI, VIII, XVI, XIX, XXIX.

⁴ Φ. 301, № 424л.

⁵ Описание монастырей и скитов, находящихся на св. горе Афонской. (Про таку працю А.Н. Муравйова згадує О.Лебедев).

⁶ Φ. I, № 5176.

⁷ Видання тексту: Acta et diplomata Graeca medii aevi. Sacra et profana / Fr. Miklosich et Jos. Müller. — Vindobonae Carolus Gerold MDCCCLX. — Vol. V. — T. II. — P. 108—134.

⁸ Флоринский Т.Д. Памятники законодательной деятельности Душана. — Киев, 1888; Южные славяне и Византия во второй четверти XIV в. — Вып. II. — СПб., 1882.

⁹ Codex Vindobonensis historicus graecus. 47.

¹⁰ Φ. 72, № 25.

¹¹ Acta et diplomata graeca medii aevi. Sacra et profana. / Fr. Miklosich et J. Müller. — Vindobonae Carolus Gerold MDCCCLX. — V. I. — T. I—II.

¹² Григорович В. Протоколы Константинопольского патриархата XIV ст. // ЖМНП. — 1847. — Апрель. — Ч. LIV. — Отд. II. — С. 131—164.

¹³ Русская историческая библиотека. — Т. VI. — Приложение. — Памятники русского канонического права XIII—XV вв., сохранившиеся в греческом подлиннике. — СПб., 1880. — Стб. 5—316.

¹⁴ Ф. V, № 3623.

¹⁵ Ф. XVIII, № 33.

¹⁶ Diplomata statutaria a patriarchis orientalibus confraternitati stauropigianae leopoliensi a. 1586—1592 data. — Leopoli, 1895. — № 15. — P. 60—61.

¹⁷ Ф. 301, № 418л/1.

¹⁸ Архив Юго-Западной России. — Киев, 1874. — Ч. I. — Т. X. — № ССXXXIV. — С. 582—586.

V. — № XXXV. — С. 147 - 157

¹⁹ Ф. 301, № 418л/2.

²⁰ Ф. XVIII, № 98, 121. Текст другої із грамот видано: Акты, относящиеся к истории Южно-Западной Руси / Петрушевич А. П. — Львов, 1868. — № VIII. — С. 51—55.

²¹ Повний переклад видано: Архив Юго-Западной России. — Киев, 1874. — Ч. I. — Т. V. — № XXXV. — С. 147—157.

²² Ф. 301, № 405п.

²³ Ф. V, № 3624, 3625.

²⁴ Ф. V, № 3627, 3628, 3629.

²⁵ Ф. V, № 3625.

²⁶ Всі грецькі тексти подаються із збереженням орфографії оригіналів.

²⁷ Ф. 72, № 12.

²⁸ Акты греческого нежинского братства / Федотов-Чеховский А. А. — Київ, 1884. — С. 12—15.

²⁹ Харламович К. В. Нариси з історії грецької колонії в Ніжині (XVII — XVIII ст.) // ЗІФВ УАН. — К., 1929. — Кн. XXIV. — С. 135.

³⁰ Ф. 72, № 12/2.

³¹ Ф. V, № 3642/2.

³² Ф. V, № 3661.

³³ Ф. V, № 3656, 3658, 3659.

³⁴ Ф. 72, № 45.

³⁵ Ф. V, № 3630.

³⁶ Ф. V, № 3662.

³⁷ Ф. V, № 3652.

³⁸ Ф. V, № 3657, 3660.

³⁹ Ф. 72, № 29-40, 43.

⁴⁰ Ф. 232, № 164.

⁴¹ Ф. V, № 3632-3636, 3639. Видано: *Прот. Серафимов*. Старинные греческие акты, принадлежащие Музею Одесского общества истории и древностей // ЗООИД. — Одесса, 1875. — Т. IX. — С. 382—389.

⁴² Ф. V, № 3640. Видано: *Терновский Ф.* Послание афоногорского монастыря Руссик архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому Гавриилу с изложением монастырских нужд и обстоятельств и просьбой о пособии // ЗООИД. — Одесса, 1877. — Т. X. — С. 439—440.

⁴³ Ф. XIII, № 6375.

⁴⁴ Ф. XIII, № 6345—6361.

⁴⁵ Ф. 193, № 137-8.

⁴⁶ Ф. V, № 3631, 3647—3650. Видано: *Прот. Серафимов*. Старинные греческие акты, принадлежащие Музею Одесского общества истории и древностей // ЗООИД. — Одесса, 1875. — Т. IX. — С. 383; Його ж: Собственноручные письма Константинопольского патриарха Григория V // ЗООИД. — Одесса, 1858. — Т. IV. — С. 378—386.

⁴⁷ Ф. V, № 3642 з. Видано: *Латышев В. В.* К начальной истории города Мариуполя // ЗООИД. — Одесса, 1915. — Т. XXXII. — С. 53—56.

⁴⁸ Про життя і діяльність Никифора Феотокі див.: *Соловьев М. М.* Никифор Феотоки // ТКДА. — 1894. — № 9. — С. 78—115; № 10. — С. 248—266; № 12. — С. 569—597.

⁴⁹ Ф. V, № 3642/1. Видано: *Латышев В. В.* К начальной истории города Мариуполя // ЗООИД. — Одесса, 1915. — Т. XXXII. — С. 56—58.

⁵⁰ Ф. V, № 3637, 3638.

⁵¹ Про життя Єв. енія Булгаріса і перебування його на Україні див.: *Batalden Stephen K.* Catherine II's Greek Prelate: Eugenios Voulgaris in Russia, 1771 — 1806 / East European Monographs, № 115. — 1983.

⁵² Порів. наприклад, — *Арш Г. Л.* Греческая эмиграция в Россию // Советская этнография. — 1969. — № 3. — С. 85—95.

⁵³ Ф. V, № 3654.

⁵⁴ Докладніше про греків Мариуполя див.: *Мариуполь и его окрестности.* — Мариуполь, 1885. — С. 5—44.

⁵⁵ Ф. V, № 3626.

⁵⁶ *Ястребов В.* Греки в Елисаветграде. (Отрывок из истории колонизации). 1754 — 1777 гг. / Киевская старина. — 1884. — Март. — Т. VIII. — С. 674—684.

⁵⁷ Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. — СПб, 1830. — Т. LX. — № 14. 284. — С. 101—104.